

Salustijeva razlaga za izvor državljskih vojn v zadnjih desetletjih republike

Aleš Maver* in Nik Zabukovšek*

UVOD

Skoraj ni dvoma, da je Salustijev historiografski opus nastal na podlagi izkušnje več kot desetletja državljskih vojn, v katerih je zgodovinar iz Amiterna tudi osebno sodeloval. Kako pomembno mesto ima kot sprožilec njegovih širših razmislekov o rimski zgodovini nasilje med Rimljani samimi, priča že pojasnilo, zakaj si je za temo svoje druge zgodovinske monografije izbral sorazmerno obrobni obračun z Jugurto:¹

Bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Iugurtha rege Numidarum gessit, primum quia magnum et atrox variaque victoria fuit, dein quia tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est; quae contentio divina et humana cuncta permiscuit eoque vecordiae processit, ut studiis civilibus bellum atque vastitas Italiae finem faceret.²

Opisati nameravam vojno, v kateri se je rimsko ljudstvo bojevalo z numidijskim kraljem Jugurto. Najprej zato, ker je bila velika in je bila zmaga v njej težavna in spremenljive narave, nato pa zato, ker so se takrat prvič zoperstavili oholosti velikašev. Ta spor je premešal vse božanske in človeške reči in v blaznosti privedel vse do tega, da sta strasti med državljsani končala šele vojna in opustošenje Italije.

* Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, Koroška 160, 2000 Maribor; ales.maver@um.si; nik.zabukovsek@gmail.com.

1 Prim. von Albrecht, *Geschichte der römischen Literatur*, 380.

2 Sal., *Iug.* 5.1–2.

Ključna poudarka sta seveda, da *tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est* in da je ta upor zoper oholost rimske vladajoče aristokracije pripeljal do državljanske vojne in opustošenja Italije. Iz takšnega izhodišča izvira za Salustija značilna dvojnost. Ne zanika katastrofalnih posledic postavljanja ravnanja in položaja nobilitete pod vprašaj, a vztraja pri njeni izvorni krivdi, da se ji je bilo sploh treba drastično zoperstaviti. Zato je njegova analiza izvora političnih nesoglasij med Rimljani kompleksnejša od tiste, ki bi jo napisal denimo Ciceron.³ Zanj teh nesoglasij ne more odpraviti vzpostavitev *concordiae ordinum*. Vsaj proti koncu svojega življenja se Salustij namreč zaveda, da pod bolj ali manj prestižnimi spopadi v »dvoglavi skupnosti«, ki naj bi jo vzpostavile reforme Gaja Grakha, brbota še drugačen svet globokih, nerešenih in verjetno nerešljivih družbenih napetosti med privilegirano manjšino in večino, ki se mora boriti za eksistenco.

Nadaljevanje članka obravnava Salustijevo razumevanje vznika napetosti med družbenimi skupinami v Rimu in njihove dinamike do Katilinovega poraza. Nato kot značilen zgled dvoumnosti zgodovinarjevega odnosa do krize rimske republike izpostavi kompleksnost Katilinovega lika, kjer se izrazito negativna splošna oznaka meša z visoko stopnjo pritrjevanja nekaterim njegovim vsaj na zunaj izraženim ciljem, in sklene z ovrednotenjem posebnosti zgodovinarjevega videnja rimske resničnosti na polovici 1. stoletja pr. Kr.

ONKRAJ MORALIZIRANJA

Salustija je seveda mogoče brati v luči uničujoče moralizirajoče kritike razmer v Rimu nasploh. Značilno je, da je degradacijo kreposti z leti pomikal vse bolj nazaj v rimsko preteklost.⁴ Toda vrsta mest kaže ključno vlogo pojava državljanske vojne v njegovih zgodovinskih spisih.⁵ Kar nekaj pozornosti je posvetil usodi bratov Grakh, okrog katerih se je med njegovimi sodobniki vrtelo vprašanje začetka državljanskih spopadov v rimski republiki.⁶ Res je njegova ocena bratov v *Vojni z Jugurto* zapisana naravnost kriptično, ko pravi, da *sane Gracchis cupidine victoriae haud satis moderatus animus fuit. Sed bono vinci satius est quam malo more iniuriam vincere?*⁷ Vendar je

3 Prim. Wiseman, »The Two-Headed State«, zlasti 39.

4 Prim. recimo Batstone, »Postmodern Historiographical Theory«, predvsem 31–32; Davies, »Beginnings and Endings«, 202–12.

5 Prim. Armitage, *Civil Wars*, 81 in nasl.

6 Prim. zlasti Wiseman, »The Two-Headed State«, 25 in nasl.

7 Sal., *Iug.* 42.2–3. Prim. o možnih razlagah Christes, »Sed bono vinci«, 291–94.

kljub različnim možnostim razumevanja pričujočega mesta verjetneje, da je Salustij Grakha videl v pozitivni luči, saj le trenutek prej njuno dejavnost opisuje kot *vindicare plebem in libertatem et paucorum scelera patefacere coepere*.⁸ Napad nobilitete na Tiberija in Gaja je kot uvod v nekaznovan lov na plebejce med drugim kritiziral tudi ljudski tribun Memij v govoru, ki mu ga je zgodovinar položil v usta:

Occiso Ti. Graccho, quem regnum parare aiebant, in plebem Romanam quaestiones habitae sunt; post C. Gracchi et C. Fulvi caedem item vestri ordinis multi mortales in carcere necati sunt: utriusque cladis non lex, verum lubido eorum finem fecit. Sed sane fuerit regni paratio plebi sua restituere.⁹

Potem ko so ubili Tiberija Grakha, o katerem so govorili, da je skušal vzpostaviti kraljevino, so se spravili na rimske plebejce. Po umoru Gaja Grakha in Gaja Fulvija so v ječi ravno tako pokončili mnoge pripadnike istega stanu. Obema nesrečama konca ni naredil zakon, marveč njihova samovolja. Vendar je bilo vzpostavljanje kraljestva zagotovo poskus, da bi plebejcem vrnili njihove pravice.

Že prej je Salustij obsodil vzpon konzula iz leta 121 pr. Kr. Lucija Opimija (krvnika Gaja Grakha in njegovih privržencev) na mesto vodje komisije deseterice, ki naj bi odločila o razmejitvi med Jugurtovim in Adherbalovim ozemljem – in jedko pripomnil, da je bil vir Opimijevega ugleda in vpliva v senatu, *quia consul C. Graccho et M. Fulvio Flacco interfectis acerrime victoriam nobilitatis in plebem exercuerat*.¹⁰

Še bolj kot brata Grakh je v *Katilinovi zaroti* in *Vojni z Jugurto* navzoča senca Lucija Kornelija Sule, ki so mu že sodobniki pripisovali, da je, če že ni začel prve prave državljanske vojne v Rimu,¹¹ slednjo z (dvakratnim) zavzetjem prestolnice in z uzakonjenim pobijanjem političnih nasprotnikov dvignil na povsem novo raven. Sula sicer ni v ospredju nobenega Salustijevega spisa, vendar je pomembna referenca. Celó, če ne domnevamo, da je zgodovinar številne njegove lastnosti in predvsem dvoumnost njegove osebnosti projiciral v svoj portret Katiline,¹² ga Salustij slika kot bistvenega povzročitelja razmer, v katerih

8 Sal, *Iug.* 42.1.

9 Sal., *Iug.* 31.7–8.

10 Sal., *Iug.* 16.2.

11 Prim. Lange in Vervaeet, »Sulla and the Origins«, 17–28; Osgood, »Ending Civil War«, 1684–86; Lange, »Stasis«, 135–36.

12 Von Albrecht, *Geschichte der römischen Literatur*, 382.

je prišlo do državljanskih spopadov njegovega lastnega časa. Njegova začetna oznaka Sule, da *L. Sulla armis recepta re publica bonis initiis malos eventus habuit*,¹³ sicer še spominja na podobno Ciceronovo oznako iz spisa *De officiis*.¹⁴ A že takoj Marijev nasprotnik nastopi kot tisti, ki je v Rim pripeljal ljubezen vojakov do razkošja in ropanja. Ravno tako so Sulovi veterani, ki so se spominjali svojih nekdanjih zmag, *bellum civile exoptabant*.¹⁵ Spomin na Sulove čase pa je po Salustijevem mnenju učinkoval še širše. Zagovorniki Katilinovih načrtov za prevrat naj bi bili deloma *multi memores Sullanae victoriae, quod ex gregariis militibus alios senatores videbant, alios ita divites, ut regio victu atque cultu aetatem agerent*,¹⁶ deloma pa potomci žrtev Sulovih proskripcij, ki *haud sane alio animo eventum belli expectabant*.¹⁷ Tako bogatenje Sulovih privržencev kot proskripcije so torej ustvarile nevarne zglede in mnogi so v njihovi ponovitvi videli priložnost za »popravo krivic« ali izboljšanje lastnega položaja.

Sulov dvig državljanskega spopada na »višjo raven« in vsaj v *Vojni z Jugurto* tudi že obračun z bratoma Grakh veljata zgodovinarju iz Amiterna za tisto matrico, s pomočjo katere odčitava čas Katilinove zarote in preko nje (in seveda tudi preko razmer v Rimu v Jugurtovem času) zadnja leta rimske republike, v katerih piše. Vendar se njegova analiza drugače od analize nekaterih sodobnikov, recimo Cicerona, ne ustavi ob premišljevanju razmerij med osrednjimi akterji republikanske politike in razdeljevanju odgovornosti mednje.¹⁸ Prav tako se ne ustavi ob golem moraliziranju. Salustij seveda vseskozi opozarja, da sta se *ambitio* in *avaritia* v zadnjem stoletju nespodobno razbohotila,¹⁹ a po drugi strani ga to ne ovira, da ne bi izrisal freske njenih povsem konkretnih posledic za življenje Rimljanov svojega in polpreteklega obdobja.

Kot pravilno izpostavljajo sodobni zgodovinarji,²⁰ je prevladujoči tok razlag pod vplivom senatnega zgodovinopisja v populističnih ljudskih voditeljih v zadnjih desetletjih republike od Glavkije do Klodija Pulhura videl nekakšne neodgovorne politične »hazarderje«, ki so s svojimi dejanji uničili ureditev rimske skupnosti. Na prvi

13 Sal., *Cat.* 11.4.

14 Cic., *De off.* 2.27: *Ergo in illo secuta est honestam causam non honesta victoria.*

15 *Ibid.*, 16.4.

16 Sal., *Cat.* 37.6.

17 Sal., *Cat.* 37.9.

18 Prim. Wiseman, »The Two-Headed State«, zlasti 39–41.

19 Prim. Batstone, »Postmodern Historiographical Theory«, 31.

20 V zadnjih letih denimo Blösel, *Die römische Republik*, zlasti 173, ali Osgood, *Rome and the Making of a World State*, 70–73.

pogled se zdi, da Salustij ni bistveno odstopal od takih stališč, ko ob omembi vnovične okrepitve ljudskih tribunov v času Krasovega in Pompejevega konzulata zapiše:

uti paucis verum absolvam, post illa tempora quicumque rem publicam agitavere honestis nominibus, alii sicuti populi iura defenderent, pars quo senatus auctoritas maxuma foret, bonum publicum simulantes pro sua quisque potentia certabant.²¹

Če naj povem resnico z maloštevilnimi besedami, so od tistih časov vsi vznemirjali skupnost pod pretvezo, da počnejo častne reči, eni kakor da branijo pravice ljudstva, nekateri pa, kakor da si prizadevajo za kar največji ugled senata. Pri tem so se, ko so hlinili skrb za javno dobro, vsi borili le za svojo lastno moč.

Toda nezaupnica tistim, ki naj bi v dnevno-političnih sporih v Rimu zastopali interese nižjih slojev, ne ukinja splošne podobe globokega neravnotežja v rimski družbi, ki ga Salustij poudarja sicer. Odgovornost za takšno stanje pa med senatno elito in običajnimi državljani niti približno ni porazdeljena enakomerno, kot je vsaj na prvi pogled enakomerno porazdeljena med voditelji različnih frakcij, s čimer zgodovinar vsaj za silo ohranja vtis v uvodu svojega spisa obljubljeni nepristranskosti.²² Neravnotežje je skoraj izključno krivda nobilitete. Verjetno najnatančneje to Salustij opiše v svojem ekskurzu o strankarstvu v Rimu v *Vojni zoper Jugurto*:²³

Ceterum nobilitas factione magis pollebat, plebis vis soluta atque dispersa in multitudine minus poterat. Paucorum arbitrio belli domique agitabatur; penes eosdem aerarium provinciae magistratus gloriae triumphique erant; populus militia atque inopia urgebatur; praedas bellicas imperatores cum paucis diripiebant: interea parentes aut parvi liberi militum, uti quisque potentiori confinis erat, sedibus pellebantur. Ita cum potentia avaritia sine modo modestiaque invadere, polluere et vastare omnia, nihil pensi neque sancti habere, quoad semet ipsa praecipitavit.²⁴

21 Sal., *Cat.* 38.3.

22 Prim. von Albrecht, *Geschichte der römischen Literatur*, 379 in 383.

23 Prim. Christes, »Sed bono vinci«, *passim*.

24 Sal., *Jug.* 41.6–9.

Sicer pa so zaradi svoje stranke imeli večjo moč velikaši, razpuščena in razpršena sila plebejcev pa je bila šibkejša. Presoja maloštevilnih je vodila dogajanje v vojni in miru. Pri njih je bil nadzor nad javno blagajno, provincami, podeljevanjem državnih služb, slava in triumfi. Ljudstvo sta stiskala vojaška služba in pomanjkanje. Bojni plen so poveljniki razgrabljali v ozkem krogu. Med tem so starše ali majhne otroke vojakov preganjali z domov, če so imeli močnejšega soseda. Tako je z močjo prikorakala nezmerna in neskromna pogoltnost, mazala in skrunila vse ter ni štela ničesar za vredno in sveto, dokler ni v prepad strmoglavila same sebe.

Značilno je tudi, da Salustij v neposrednem nadaljevanju vidi pomemben izvor državljanskih spopadov v trenutku, ko si kak pripadnik po krivici pretirano močne nobilitete začne zares prizadevati za slavo, ki je gonilo delovanja voditeljev republike v času pred padcem Kartagine. A če avtor *Vojne proti Jugurti* na navedenem mestu še opozarja, da obstajata dve vedno bolj sprti stranki, ki sta obe pripravljeni postaviti interese skupnosti v senco svojih lastnih, pri čemer pa ima senatna stran neprimerno boljše karte od ljudstva, je njegova razsodba o krivdi za to, da v Rimu kljub veliki razširitvi območja vpliva in blagostanju vlada razsulo, v starejšem spisu še jasnejša. Tam opisuje razmere po Pompejevem odhodu na vzhod in prbije:

Sed postquam Cn. Pompeius ad bellum maritimum atque Mithridaticum missus est, plebis opes inminutae, paucorum potentia crevit. Ei magistratus provincias aliaque omnia tenere; ipsi innoxii, florentes, sine metu aetatem agere ceterosque iudiciis terrere, quo plebem in magistratu placidius tractarent.²⁵

A potem ko so Gneja Pompeja poslali na pomorsko vojno in vojno proti Mitridatu, se je vpliv plebejcev zmanjšal, moč maloštevilnih pa je zrastle. Ti so imeli v rokah uradne službe, province in vse. Nihče jim ni nič storil, cveteli so in preživljali dneve brez strahu, ostalim pa so grozili s sodišči, da bi na uradnem položaju plebejce obvladovali z manj pretresi.

Tukaj praktično ni več prostora za razdeljevanje odgovornosti za razmere, kot osrednja težava je opredeljena prevlada nobilitete. In zaradi tega je odgovor širokih plasti ljudstva, želja po spremembah ali celo prevratu, *rebus novandi spes*, sprejet z razumevanjem in brez

25 Sal., *Cat.* 39.1–2.

ogorčenega moralističnega obsojanja. Ker je tako, Salustij zmore opaziti konkretne socialne probleme v ozadju nesporazumov med državljani. Med drugim jih zajame v razlagi, ki jo o vzgibih Katilinovih privržencev eden najvidnejših zarotnikov Gaj Manlij, sam Sulov veteran, poda nekdanjemu konzulu Kvintu Marciju Reksu, ki ga je senat poslal nad njegove enote. Čeprav je, kot tudi v primeru samega Katiline, življenjska zgodba posredovalca sporočila vse prej kot častna,²⁶ zveni opis razmer kljub vsemu verodostojno:

nos arma neque contra patriam cepisse neque quo periculum aliis faceremus, sed uti corpora nostra ab iniuria tuta forent, qui miseri, egentes, violentia atque crudelitate faeneratorum plerique patriae, sed omnes fama atque fortunis expertes sumus. Neque cuiquam nostrum licuit more maiorum lege uti, neque amisso patrimonio liberum corpus habere: tanta saevitia faeneratorum atque praetoris fuit. Saepe maiores vostrum, miseriti plebis Romanae, decretis suis inopiae eius opitulati sunt; ac novissime memoria nostra propter magnitudinem aeris alieni volentibus omnibus bonis argentum aere solutum est.²⁷

Za orožje nismo prijeli proti domovini in ne, da bi ogrožali druge, marveč da bi svoja telesa zavarovali pred krivico. Smo namreč nesrečni in revni, zaradi nasilja in okrutnosti oderuhov smo številni ostali brez domovine, vsi pa brez ugleda in premoženja. Nobenemu izmed nas hkrati ni bilo dovoljeno po običajih prednikov poseči po zakonu in imeti po izgubi dediščine vsaj svobodno telo. Tako nezaslišano je bilo divjanje oderuhov in pretorja. Vaši predniki so se pogosto usmilili rimskih plebejcev in so s svojimi odloki priskočili na pomoč njihovemu pomanjkanju. Tudi nedavno so v našem času zaradi izjemne višine dolga po volji vseh dobrih srebro odplačali z bakrom.

Z izrecnim izpostavljanjem dolžniške krize v šestdesetih letih 1. stoletja pr. Kr.²⁸ predstavlja Salustij težišče v iskanju izvorov konfliktov, ki so pokopali republiko, s prizorišča že več desetletij trajajočih petelinjih bojev med nobiliteto in premožnimi davčnimi zakupniki iz vrst ekvitev, na širši teren. Drugače kot nekateri sodobniki razume, zakaj so, kot je to pred nekaj leti med drugim opredelil Blösel, preprosti Rimljani

26 Prim. Cic., *Catil.* 2.14–20.

27 Sal., *Cat.* 33.1–2.

28 Prim. o dolžniški krizi Osgood, *Rome and the Making of a World State*, predvsem 128–29.

ravno v obdobju po Katilinovi zaroti prenehali verjeti v dolgo časa veljavni »sporazum o sodelovanju« z vodilnim političnim slojem.²⁹ Kot v nadaljevanju svojega sporočila Marciju pojasnjuje Manlij, je namreč senat v preteklosti uveljavil ukrepe za zmanjšanje socialnih napetosti, v šestdesetih letih 1. stoletja pr. Kr. pa naj te volje ne bi bilo več, zato se mu zdi upravičeno rožljati z novo *secessio plebis* kot rešitvijo, skladno z zgledi iz zgodnje republike. Zdi se, da gre tudi Salustijeva misel v isto smer. Čeprav ne odobrava početja političnih voditeljev, ki se stilizirajo v zagovornike zahtev ljudstva, vsekakor meni, da je nobiliteta odpovedala. Zaradi tega je do likov »revolucionarjev«, ki z nepravimi nameni prenašajo v javnost »pravo« sporočilo, prizanesljivejši od osrednjega toka senatne misli, kakršnemu nedvomno pripada tudi Ciceron. Omenjeno se najbolj vidi v njegovem kompleksnem portretu Lucija Sergija Katiline.

LAŽNI PREROK S PRAVIM SPOROČILOM?

Podoba osrednjega lika *Katilinove zarote* je hkrati eden ključev za razumevanje Salustijevega pogleda na rimsko sodobnost ali pa raje bistven zaplet pri njegovem iskanju. Kot rečeno, je treba razloge za kompleksnost omenjene podobe iskati v zgodovinarjevih ugotovitvah o izvorihi krize rimske republike oziroma državljanske vojne kot njenega glavnega zapleta in vrha. Ko razmišlja o nasilju v času, v katerem piše svoji monografiji, si sorazmerno jasno odgovori na vprašanje, kako je do njega prišlo in kdo je za tak razvoj najbolj odgovoren. Senat ni bil več kos svoji nalogi usklajevalca različnih interesov med družbenimi skupinami. Ker pa je kljub socialno prejkone enobarvni sestavi in kljub temu, da menjava oblasti v njem praktično ni bila mogoča,³⁰ dolgo užival veljavo med vsemi plastmi državljskega telesa, je postal pomemben del problema, ne rešitve. Salustij sicer nakaže razpoke v vladajočem sloju, seveda tudi onkraj tistih, ki jih je že tako netila želja po položajih in bogastvu. Zdi se celo, da v konfliktu med senatorji in ekviti vidi slednje kot neusmiljene oderuhe v negativnejši luči, a senatorji ne morejo oziroma nočejo primerno zaščititi prizadetih.

Tukaj je treba poudariti, da Salustij v bistvu ne postavlja pod vprašaj Ciceronovega dojemanja Katiline. Njegove slabe lastnosti in zlasti uničujoč vpliv na (mlade) sodobnike izpostavlja v najtemnejših

29 Blösel simbolni trenutek te odpovedi vidi v požigu senatne zbornice ob Klodijevega pogrebu leta 52 pr. Kr. Prim. Blösel, *Die römische Republik*.

30 Zelo jasno je to izpostavil Barceló, *Kleine römische Geschichte*, 28.

barvah.³¹ Temu je treba dodati, da Katilina ne nastopa le kot nekdo, ki s sprožanjem prevrata v prvi vrsti rešuje svoje osebne zadrege, marveč se v pismu Lutaciju Katulu predstavi tudi kot »populist«, ki zgolj govori, kar bi ljudstvo rado slišalo, v resnici pa mu zanj ni mar in vztraja pri svojih izhodiščih pripadnika nobilitete oziroma patricija, ki vidi največjo krivico v tem, da se ni povzpel na oblast:

Iniuriis contumeliisque concitatus, quod fructu laboris industriaeque meae privatus statum dignitatis non obtinebam, publicam miserorum causam pro mea consuetudine suscepi, non quin aes alienum meis nominibus ex possessionibus solvere non possem [...] sed quod non dignos homines honore honestatos videbam meque falsa suspicione alienatum esse sentiebam.³²

Ker so me podžgale krivice in žalitve, saj kot zasebnik s sadom svojega napora in marljivosti nisem dosegel častnega položaja, sem se po svoji navadi oprijel javne zadeve ubogih, ne zaradi tega, ker ne bi mogel s svojim premoženjem odplačati dolga, [...] marveč ker sem gledal, kako nevredne ljudi odlikujejo s častjo, zase pa sem čutil, da sem spričo lažnega suma postal tujec.

Pripadniku svojega sloja skuša neuspešni kandidat za konzulat pač popihati na dušo s sklicevanjem na nevrednost nosilcev funkcij, ki nimajo njunega rodovnika, s čimer v prvi vrsti cilja na svojega osrednjega nasprotnika Cicerona. *Publica miserorum causa* je tukaj zgolj okrasek, Katilina nagovarja samo občutek stanovske solidarnosti pri naslovniku.

Pa vendar istemu patriciju Katilini položi zgodovinar v usta gorečo obtožbo razmer v Rimu, ki jih zapiše na rovaš pripadnikov stanovskih kolegov, s katerimi se je v pismu Katulu nekoliko pozneje istovetil.³³ Njegova diagnoza se precej pokriva s Salustijevo:

Nam postquam res publica in paucorum potentium ius atque dicionem concessit, semper illis reges, tetrarchae vectigales esse, populi, nationes stipendia pendere; ceteri omnes, strenui, boni, nobiles atque ignobiles, vulgus fuimus, sine gratia, sine auctoritate, iis obnoxii,

31 Prim. zlasti Vasaly, »Characterization«, 251–55.

32 Sal., *Cat.* 35.3.

33 Prim. Connolly, »Virtue and Violence«, zlasti 186.

quibus, si res publica valeret, formidini essemus. Itaque omnis gratia, potentia, honos, divitiae apud illos sunt aut ubi illi volunt; nobis reliquere pericula, repulsas, iudicia, egestatem.³⁴

Kajti potem ko je skupnost prešla pod pravila in oblast maloštevilnih mogočnih, so bili kralji in tetrarhi vselej njihovi davčni zavezanci, ljudstva in rodovi pa so jim plačevali prispevke. Vsi ostali, odločni, dobri, plemeniti in neplemeniti, smo bili drhal, brez naklonjenosti, brez ugleda, podložni tistim, ki so se nas, če je bila skupnost pri moči, bali. Zato so ves ugled, moč, čast, bogastvo pri njih ali tam, kjer oni hočejo. Nam pa so pustili nevarnosti, zavrnjene prošnje, sodne postopke, pomanjkanje.

Seveda gre ponovno za nagovor populističnega voditelja, tudi ko v nadaljevanju ponuja svoje usluge z besedami *Vel imperatore vel milite me utimini!*³⁵ ali ko obljublja *tabulas novas, proscriptionem locupletium, magistratus, sacerdotia, rapinas, alia omnia, quae bellum atque lubido victorum fert.*³⁶ Po eni strani lahko ravno takšno demagoško napenjanje mišic Salustiju služi za pojasnjevanje izbruhov nasilja v času nastanka spisov. Po drugi strani podobnost z zgodovinarjevo lastno analizo napeljuje na misel, da je mogoče iz populistično preoblikovane celote kljub vsemu izluščiti opis temeljnih težav skupnosti. Seveda bi vodjo zarotnikov, zlasti ob upoštevanju Ciceronovega portreta, še vedno lahko odpravili zgolj kot sebičnega demagoga. Toda navsezadnje mu Salustij pripiše junaško smrt v bitki pri Pistoriji,³⁷ še tik pred njo pa v nagovoru vojakom izpove *credo* o nepremostljivem nasprotju med neznatno manjšino na vrhu družbene piramide in ostalimi skupinami prebivalstva:

Praeterea, milites, non eadem nobis et illis necessitudo inpendet: nos pro patria, pro libertate, pro vita certamus, illis supervacaneum est pugnare pro potentia paucorum.³⁸

Razen tega se, vojaki, mi in oni ne bomo soočali z isto nujnostjo. Mi se bojujemo za domovino, za svobodo, za življenje, oni se po nepotrebnem bojujejo za moč maloštevilnih.

34 Sal., *Cat.* 20.7–8.

35 Ibid., 20.16.

36 Sal., *Cat.* 21.2.

37 Kot opozarja tudi Connolly, »Virtue and Violence«, 186.

38 Sal., *Cat.* 58.11.

S tem dvomnost Katilinovega lika ni odpravljena. Ostaja značilen proizvod obdobja po Suli in po značajskih lastnostih nekakšen Sulov dvojniki, saj kljub nespornim odlikam prevladujejo negativne poteze. A zaključek *Zarote* ga vseeno prestavi blizu splošni zgodovinarjevi oceni, da politični predstavniki ljudstva niso bili nič boljši od nasprotnikov iz vrst nobilitete, da pa krivde za drsenje v (vedno nove) državljanske vojne iz tega razloga nikakor ni bilo moč enakomerno porazdeliti med obe strani. Zato v Katilinovem primeru po Salustijevi oceni očitno tudi ni bilo moč neverodostojnosti sla enačiti z neverodostojnostjo sporočila.

SKLEP

Salustija je zanimanje za pojav državljanske vojne pripeljalo do tega, da je kot temo svojega zgodovinskega dela izbral dve prelomnici v času zatona republike. Obe sta nakazovali odločilno odgovornost vladajoče nobilitete za tak razvoj. Obe sta sledili dramatičnima zaostritvama v rimski zgodovini. Katilinova zarota je bila posledica nezdravih razmer in vzpona sumljivih »vojnih dobičkarjev« zaradi razsula Sulovih zavzetij Rima, neuspešno vojskovanje z Jugurto pa je postavljeno v okvir pijanosti senatne aristokracije po uspešnem obračunu z bratoma Grakh. Seveda slike dekadence vladajočega sloja, zlasti v mlajši monografiji, ne kaže jemati kot suho zlato, jo je pa treba resno upoštevati pri razlagi Salustijeve analize vzrokov državljanske vojne, ki je potekala za časa njegovega življenja. Kot je bilo že opaženo, konec *Katilinove zarote* tudi realistično nakazuje, da bo iz pravkar končanega spopada med državljani kmalu vzklikal nov, saj razlogi zanj niso bili odpravljani, izgube bratov in prijateljev pa naj bi klicale k maščevanju.³⁹

Kot je pokazal Martin Stone,⁴⁰ se je Salustij, ki sicer ni doživel Oktavijanove samovlade, hkrati dobro zavedal, kakšen bo epilog državljanskih vojn, ki ga je slutil iz dogajanja ob proskripcijah leta 43 pr. Kr.⁴¹ Torej ne bi bil presenečen, da je Oktavijan skupaj s svojimi zagovorniki ravno vzpostavilvi svojega principata pripisoval odrešilno vlogo pri končanju najhujše vrste vojn v Rimu.⁴² Vprašanje pa je, ali bi Salustij glede na podtöne v Cezarju v usta položenem govoru odobral takšno rešitev za osrednjo težavo rimske skupnosti svojega časa.

39 Prim. Batstone, »Postmodern Historiographical Theory«, 39.

40 Stone, »Caesar Prophesies the Future«, 231–50.

41 Ibid., 243 in nasl.

42 Havener, »Triumphus«, predvsem 179 in nasl., in Osgood, *Caesar's Legacy, passim*. Prim. še Börm, »Civil Wars«, zlasti 19 in 21.

BIBLIOGRAFIJA

- Albrecht, Michael von. *Geschichte der römischen Literatur: Von Andronicus bis Boethius und ihr Fortwirken*. Berlin: Walter de Gruyter, 2012.
- Armitage, David. *Civil Wars: A History in Ideas*. New Haven: Yale University Press, 2017.
- Barceló, Pedro. *Kleine römische Geschichte*. Darmstadt: WBG, 2012.
- Batstone, William W. »Postmodern Historiographical Theory and the Roman Historians«. V: *The Cambridge Companion to the Roman Historians*, ur. A. Feldherr, 24–40. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Blösel, Wolfgang. *Die römische Republik: Forum und Expansion*. München: C. H. Beck, 2015.
- Börm, Henning. »Civil Wars in Greek and Roman Antiquity: Contextualising Disintegration and Reintegration«. V: *Civil War in Ancient Greece and Rome: Contexts of Disintegration and Reintegration*, ur. H. Börm, M. Mattheis in J. Wienand, 15–28. Stuttgart: Franz Steiner, 2016.
- Christes, Johannes. »Sed bono vinci satius est (Iug. 42.3): Sallust über die Auseinandersetzung der Nobilität mit den Gracchen«. *Gymnasium* 109 (2002): 287–310.
- Connolly, Joy. »Virtue and Violence: The Historians on Politics«. V: *The Cambridge Companion to the Roman Historians*, ur. A. Feldherr, 181–94. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Davies, Sarah H. »Beginnings and Endings: 146 BCE as an Imperial Moment, from Polybius to Sallust«. *Epikheia* 4, št. 1–2 (2014): 177–218.
- Havener, Wolfgang. »Triumphus ex bello civili? Die Präsentation des Bürgerkriegs im spätrepublikanischen Triumph«. V: *Civil War in Ancient Greece and Rome: Contexts of Disintegration and Reintegration*, ur. H. Börm, M. Mattheis in J. Wienand, 149–80. Stuttgart, Franz Steiner, 2016.
- Lange, Carsten Hjort. »Stasis and Bellum Civile: A Difference in Scale?« Recenzija knjige *Civil Wars* Davida Armitagea. *Critical Analysis of Law* 4, št. 2 (2017): 129–40.
- . »The Logic of Violence in Civil War«. *Hermathena*, št. 196–97 (2014): 69–98.
- Lange, Carsten Hjort, in Frederik Juliaan Vervae. »Sulla and the Origins of the Concept of *Bellum Civile*«. V: *The Historiography of Late Republican Civil War*, ur. C. H. Lange in F. J. Vervae, 17–28. Leiden: Brill, 2019.
- Osgood, Josiah. *Caesar's Legacy: Civil War and the Emergence of the Roman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

- . »Ending Civil War at Rome: Rhetoric and Reality, 88 BCE – 197 CE«. *American Historical Review* 120, št. 5 (2015): 1683–95.
- . *Rome and the Making of a World State, 150 BCE – 20 CE*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Stone, Martin. »Caesar Prophesies the Future: Sallust *Catiline* 51.35–6: An Exercise in Historiography«. *Hermathena*, št. 196–97 (2014): 231–50.
- Vasaly, Ann. »Characterization and Complexity: Caesar, Sallust, and Livy«. V: *The Cambridge Companion to the Roman Historians*, ur. A. Feldherr, 245–60. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Wiseman, Timothy Peter. »The Two-Headed State: How Romans Explained Civil War«. V: *Citizens of Discord: Rome and Its Civil Wars*, ur. B. W. Breed, C. Damon in A. Rossi, 25–44. Oxford: Oxford University Press, 2010.

IZVLEČEK

Izhodišče prispevka je domneva, da nad precejšnjim delom Salustijevega historiografskega opusa lebdi senca izkušnje dolge državljanske vojne v Rimu v času njegovega življenja. To je razvidno iz zgodovinarjevega prikaza surovega obračuna nobilitete z bratoma Grakh in iz njegove upodobitve Sule in njegove vladavine kot vira moralnega kaosa v desetletju po njegovem zavzetju Rima. Ko razmišlja o vzrokih krize rimske republike v šestdesetih letih pr. Kr. in v času nastanka svojih spisov, se Salustij sicer skuša predstaviti kot nepristranski opazovalec, ki občasno biča napake političnih voditeljev obeh sprtih taborov, aristokracije in ljudstva. Vendar zgodovinar gotovo ne deli Ciceronovega mnenja o slogi med osrednjima skupinama vladajočega sloja kot zadostnem zdravilu za rimske težave. Preveč resno je jemal družbene korenine krize. Pri tem je nedvomno pripisoval odgovornost za krizo vladajočemu sloju. Zato si po Salustijevem mnenju pozornost zaslužijo celo neverodostojni glasniki sprememb, kakršen je bil Katilina. Po eni strani se Salustij ni odmaknil od uničujočega Ciceronovega prikaza voditelja zarote in ga je še dodatno prikazal kot demagoga, ki se, kadar mu to koristi, predstavlja za tipičnega člana nobilitete. Toda po drugi strani slika njegov razmislek o položaju v Rimu kot verodostojen, zlasti ko gre za Katilinov goreč napad na vodilno elito.

KLJUČNE BESEDE: Salustij, državljanske vojne v času rimske republike, Katilina, rimska aristokracija, Sula, rimski senat

SALLUST'S EXPLANATION OF THE ORIGINS OF CIVIL WARS DURING THE FINAL DECADES OF THE REPUBLIC

ABSTRACT

The article's starting point is the assumption that much of Sallust's historiographical work is overshadowed by the experience of a prolonged civil war in Rome during his lifetime. This is visible in the historian's presentation of the nobility's brutal crushing of the Gracchi and his portrayal of Sulla's rule as the source of the extensive moral chaos in the decades after his conquest of Rome. In analyzing the causes of the crisis of the Roman republic in the 60s BC and at the time of his writing, Sallust arguably tried to present himself as a non-partisan observer, at times stressing the faults of political leaders of both conflicting camps, the nobility, and the *plebs*. Nevertheless, Sallust certainly did not share Cicero's view that the concord of both main ruling class groups could be a good remedy for Rome's problems. Instead, he took the social roots of the crisis much more seriously. In doing so, he undoubtedly blamed the ruling class for the crisis. Hence, even declarations of ambiguous heralds of change like Catiline deserved attention in Sallust's view. On the one hand, the historian affirmed Cicero's excruciating depiction of the conspiracy's leader and even portrayed him as a demagogue who emphasized his patrician origins. On the other hand, he depicted his reasoning about the situation in Rome as trustworthy, particularly regarding his ardent invective against the nobles.

KEYWORDS: Sallust, civil wars of the Roman Republic, Catiline, Roman nobility, Sulla, the Roman senate